

Hudebniny z kláštera sv. Josefa v Praze na Novém Městě

Hudební oddělení je od roku 2000 garantem prací prováděných v rámci projektu Výzkumu a vývoje, jehož řešení je finančně podpořeno Ministerstvem kultury ČR. Na projektu pod názvem „Příprava tematických katalogů historických hudebních sbírek uložených na území Čech a Moravy“ se řešitelsky spolupodílí Moravské zemské muzeum – oddělení hudební historie a Archiv Pražské konzervatoře. V roce 2004 všechny tři spoluřešitelské instituce vstoupily do závěrečného roku řešení projektu.

Jedním z dílčích celků sbírky hudebních rukopisů hudebního oddělení Národní knihovny ČR, která je předmětem zpracování (celkem cca 5500 titulů), je komplet hudebnin z kláštera sv. Josefa na Novém Městě pražském.¹⁾ Má 57 signatur (59 R 1–38 a 59 r 1–19) a do knihovny přešla z majetku kapucínského řádu jako součást většího celku, obsahujícího rovněž 161 hudebních tisků. Ty jsou dnes rozptýleny v různých signaturových řadách sbírky tištěných hudebnin hudebního oddělení NK. Úhrnem jde tedy o středně velký soubor materiálů, pozoruhodný tím, že je obrazem celoživotních hudebních zájmů jediného člověka – pátera Barnabáše Weisse (*8. 5. 1815–†26. 12. 1899). Elektronické zpracování informací o tomto souboru hudebnin probíhá od roku 2000. V rámci těchto prací byly původní katalogizační záznamy Souborného hudebního katalogu hloubkově zrevidovány a byly zaneseny pomocí programu PIKaDo do databáze RISM.²⁾

Svrázná osobnost pořadatele sbírky – P. Barnabáše Jana Weisse – se promítla jak do jejího repertoáru, tak do

uspořádání. Byl to on, kdo řadu hudebnin osobně opsal, nechal pořídit nové vazby, nadepsal štítky na jejich deskách a podepsal se do všech jako jejich majitel. Jeho rozhodující podíl na vzniku tohoto celku je nepochybný. Hudební zájmy P. Weisse jsou známé – Československý hudební slovník³⁾ na základě nepříliš početných dobových svědectví (vesměs jde o novinové články) zmiňuje jeho zásluhy o provozování hudby u sv. Josefa hlavně v 60. a 70. letech 19. století, stejně tak jako jeho činnost ve spolcích podporujících hudbu. Další dříve neznámá fakta k jeho životopisu poskytly pramenné materiály dochované ve Státním ústředním archivu, v materiálech řádu kapucínů.⁴⁾ Ve světle těchto pramenů se B. Weiss jeví jako člověk mnohostranně nadaný, který vstoupil do řádu v 17 letech a už krátce po studiích – jež absolvoval s vynikajícím prospěchem ve Znojmě, Brně a v Praze – na sebe upozornil svým vřelým zájmem o hudbu. Příležitosti k rozšíření společenského a kulturního rozhledu se mu dostalo v době, kdy pobýval mimo klášter a dokonce i mimo vlast: nejprve jako domácí kaplan knížete z Demblinu ve Slezsku, poté nějakou dobu v Římě. Z kontaktů a zkušeností, získaných v této době, těžil patrně až do konce života.

Poté, co se vrátil do Čech a stal se představeným kláštera sv. Josefa v Praze, se zapojil do pražského hudebního života a pilně pěstoval kontakty s jeho čelnými představiteli. Hudební provoz v klášteře neomezoval pouze na provozování hudby při liturgii nebo při koncertech v kostele. Podporoval i soukromé provozování hudby a sám se ho aktivně účastnil. Jeho záliba v tehdejších hudebních novinkách se však časem ocitla v rozporu s pojetím duchovní hudby, jak ji chápali jeho církevní představení. Koncem 50. let 19. století byl P. Barnabáš nucen upustit od pořádání koncertů nejnovější hudby v klášterním kostele. V jeho sbírce hudebnin se ovšem nachází rovněž dost skladeb ve stylu vokální polyfonie, které mohl provozovat i po tomto omezení. Kromě toho se i nadále – až do zcela pozdního věku – věnoval hudbě jako nadšený návštěvník koncertů a jako vynikající amatérský violoncellista, známý v soukromých pražských salónech.

Soubor hudebních rukopisů z pozůstalosti B. Weisse se celkem zřetelně dělí na starší část, která je patrně výsledkem celoživotní sběratelské činnosti, a na mladší část, která souvisí s jeho hudebními aktivitami v době, kdy pobýval v Praze a u sv. Josefa organizoval mj. i hudební provoz. Starší část sbírky zahrnuje 29 rukopisů, datovatelných od 4. čtvrtiny osmnáctého století do 2. poloviny století devatenáctého. Mezi nimi jsou nejnapadnější a nejpočetnější dílčí skupinou rukopisy psané rukou blízkou pražským profesionálním opisovačským dílnám konce osmnáctého století.⁵⁾

Z autorů je v této nejstarší skupině hudebnin nejpočetněji zastoupen W. A. Mozart. To ostatně odpovídá svědectví některých soudobých pramenů o celoživotní lásce B. Weisse k Mozartově hudbě. Dále jsou tu J. a M. Haydnové, G. F. Händel, C. F. Zelter, tři italsí autoři – L. Boccherini, G. B. Pergolesi a N. A. Zingarelli, z Čechů pak F. X. Brixi a J. Benda.

Pouze u deseti rukopisů jde o výslovně liturgickou hudbu (offertoria, graduale) nebo o skladby použitelné v rámci liturgie. Formát hudebnin ovšem i zde ve většině případů vylučuje, že sloužily hudebnímu provozu. U světské hudby se materiály použitelné ve skutečném hudebním provozu objevují častěji. Samotné partitury se

vyskytují jen u několika skladeb, pořízených Weissem zřejmě ze sběratelského zájmu: je to Bendova kantáta Es dur, Zingarelliho *Giulietta e Romeo*, Mozartovo-Paisiellovo rondo Es dur (KV C.7.05)⁶⁾ a árie z Haydnova *Rinaldo* (Hob XXVIII:12/7)⁷⁾. Všechny ostatní skladby J. Haydna nacházíme v hlasech⁸⁾, stejně jako ouverturu k Mozartově opeře *Idomeneo* (KV 366) a árii z Händelova *Rinaldo* (HWV 7b/20)⁹⁾. Zelterův sbor *Sankt Paulus* kromě partitury drobného formátu existuje rovněž ve hlasech. Party Mozartových klavírních koncertů (D dur KV 451, A dur KV 488 – úpravy) zřejmě rovněž sloužily konkrétnímu provedení. U koncertu KV 488 se dochovaly pouze party doprovodných nástrojů, ale nikoli part klavíru: můžeme se tedy domnívat, že sólista po provedení nevrátil zapůjčený materiál.

Z druhé poloviny 19. století pochází skupina třiceti rukopisů, k nimž musíme přiřadit ještě rukopisné části sedmnácti hudebnin kombinovaných s tištěnými. Složení a zaměření této mladší části je odlišné od starší části sbírky. Pouze zcela výjimečně se objevuje hudebnina sbírkového charakteru zastoupená pouze partiturou a ve skutečnosti patrně neprovozovaná (J. Haydn: *Ariadna na Naxu*, Hob XXVIb:2). Jinak zcela převažují hudebniny obsahující hlasový materiál, který je svědectvím o provádění toho kterého díla. Mezi těmito novějšími hudebninami, psanými v průběhu 2. poloviny 19. století, je nejvíce zastoupena hudba pro chrámový kůr (22 rukopisů). Kromě toho se tu objevují i notové materiály hudby komorní, určené asi pro domácí hudební provoz v klášteře nebo v pražských salónech. U instrumentální hudby se dá předpokládat osobní zájem B. Weisse, případně i jeho osobní účast na interpretaci violoncellového partu. Vokální hudba světská i duchovní neliturgická patrně tvořily důležitou položku v repertoáru domácího muzicírování v klášteře sv. Josefa. Nachází se tu totiž sborový materiál, a to i hudby světské, pro kostelní kůr nepoužitelné. U komorní vokální hudby a sbírek písňových je nápadné, že zcela převažují díla se sólovým tenorem nebo s jeho výraznou účastí. Nabízí se tak domněnka, zda se B. Weiss, kromě hry na smyčcové nástroje, kterou proslul v tehdejší společnosti, nevěnoval – alespoň v úzkém kruhu – i zpěvu, a zda jeho hlasovým oborem nebyl právě tenor.

Z hlediska autorského má opět velký podíl hudba Mozartova a jeho současníků. Navíc se tu objevují i tehdy moderní soudobí autoři. Zastoupení většího počtu skladeb ve stylu renesanční polyfonie (především G. P. da Palestrina) zřejmě souvisí s opatřeními v duchu cecilíánské reformy, která směřovala hudební provoz k autorům přijatelným pro tehdejší církevní hierarchii.

V této mladší skupině hudebnin lze vyzorovat opakovaní hlavních písničkářských rukou.

Několik rukopisů nebo jejich částí psal zřejmě Barnabáš Weiss osobně. Neosignoval je sice, ale jeho rukopis se dá určit na základě podobnosti písma s písmem napsaným na vazbách, připsů v hudebninách a s jeho podpisem. Dále jsou tu hudebniny psané rukopisem podobným Weissovu. U jedné hudebniny svědčí o podílu B. Weisse na vzniku rukopisu přips „Collationirt den 28. Juni 1865“.

Jinou skupinou rukopisů, u níž můžeme přímo z hudebniny vyčíst jméno písaře, jsou materiály psané Johannem Antonínem Trouselem. Ten je podepsán sice jen na jednom místě, ale podle typických znaků notového písma i písma textu mu je možno přisoudit ještě asi šestnáct

hudebnin. V dalších rukopisech se pak dá rozeznat několik navzájem různých anonymních písaiů.

Rukopisy kapucínské provenience jsou provázány s tisky téhož původu několika zajímavými vazbami. V některých případech je vztah mezi tisky a rukopisy evidentní: například sborník sborových partitur sepsaný J. A. Trouselem r. 1863¹⁰⁾ obsahuje převážně spartace z tištěných hlasů. Odkazem na tuto skutečnost je i původní Weissovo číslování na obálkách tisků, které odpovídá číslování skladeb v rukopisném sborníku. Hlasové materiály k Mozartovým symfoniím (g moll KV 559, Es dur KV 543, C dur KV 425) byly rovněž velmi pravděpodobně opsány z tištěných partitur. Obdobně vznikly i orchestrální party ouvertur k Händelovu *Mesiáši* (HWV 56/1), ke Gluckově *Iphigenii v Aulidě*, stejně jako party Händelova oratoria *Empfindungen am Grabe Jesu* (HWV 264) a Palestrinova *Adoramus te Christe*.

Hudebnin, kde je rukopis přímo vložen do tisku, je celkem sedmáct a jsou několikeroého typu: nejčastějším důvodem vzniku takto kombinované hudebniny bylo pořízení rukopisných partů podle tištěné partitury (F. Schubert: *Die Advokaten* – D 37, Beethoven: *Meeres Stille und Glückliche Fahrt* – Kinski¹¹⁾ 112, L. van Beethoven: *Elegischer Gesang* – Kinski 118, Anacker: *Bergmannsgruss*) případně doplnění chybějících hlasů za účelem vzniku kompletního provozovacího materiálu: (W. A. Mozart: *Divertimento* KV 370a, A. Stradella: *Aria da Chiesa*, W. A. Mozart: *Ave verum* KV 618) nebo rozepsání tištěných partů do většího množství exemplářů za účelem rozšíření sborových skupin (E. Astorga: *Stabat Mater*, F. Durante: *Magnificat*). Rovněž jsou tu konvoluty, ve kterých je k tisku přiložen nebo přivázán rukopisný notový materiál obdobného nástrojového a repertoárového určení (33 předeher a výňatků z oper upravených pro smyčcový kvartet, G. Onslow: *Adagio religioso*, ?. Hauser: *Wiegenlied ohne Worte*, R Schumann: *Träumerei* McCS 15/7¹²⁾).

Dosud uvedené případy jsou dokladem soustavné Weissovy práce se sbírkou a jejího používání pro hudební provoz. Důkazem Weissova dlouhodobého zájmu a důsledné snahy o provedení konkrétní skladby je následující příklad:

Výskyt kantáty W. A. Mozarta „*Laut verkünde unsre Freude*“ KV 623, která je známá jako zednářská, je ve sbírce hudebnin pocházející z řeholního prostředí poněkud překvapivý. Přesto je tu zastoupena hned ve třech exemplářích. První z nich je tisk partitury (sig. 59 A 343), vzácný exemplář vydaný r. 1792¹³⁾, doplněný vloženými rukopisnými hlasy. Druhým exemplářem je tištěný klavírní výtah (59 A 333)¹⁴⁾ a třetí je tištěná partitura (59 A 344)¹⁵⁾.

První partituru (59 A 343) získal B. Weiss v roce 1841 od jistého učitele ze Schwandorfu.¹⁶⁾ Hodnoty daru si byl patrně dobře vědom, protože se postaral o to, aby jednotlivé volné listy byly svázané. Získané partitury si necenil jen jako přírůstek do sbírky hudebnin, ale jako obdivovatel Mozartovy hudby udělal vše pro to, aby ji mohl provozovat. Vzhledem k textu, který Mozart zhudebnil a který byl určen pro zednářskou lóži, nemohl Weiss jako řeholník počítat s provedením. Pořídil si proto verzi s textem „Auf! der Freundschaft fest zu feiern“, vydanou jako klavírní výtah (59 A 333). Z partitury nechal rozepsat instrumentální hlasy, z klavírního výtahu hlasy vokální. Text přepracované verze pak osobně zapsal do instrumentál-

ních hlasů v místech, kde jde o doprovod recitativů. Tím dosáhl toho, že mohl provádět kantátu v původní instrumentaci – totiž s vokálními hlasy doprovázenými orchestrem, ale přitom s textem, který odpovídal mladší, odlišně instrumentované verzi.

Takto složitě pořízený notový materiál patrně sloužil praktickému provozování, jak ukazuje poznámka v partu sólového basu („p. Lev“) naznačující, že se provedení zúčastnil i jeden z nejlepších pražských zpěváků a že se tedy uskutečnilo v době, kdy už P. Weiss působil u sv. Josefa.¹⁷⁾

Vydání kompletní partitury s přepracovanou textovou verzí z r. 1800 (59 A 344) pro provedení tedy použito nebylo. Z porovnání hudebnin totiž plyne, že rukopisné instrumentální party musely být pořízeny z partitury starší (novější partitura má např. jiné umístění triků a staccat v houslovém partu, jiné názvy jednotlivých částí), vokální party se jednoznačně shodují s klavírním výtahem (59 A 333). Stejně jako rukopisné hlasy používá i klavírní výtah houslové klíče u tenorových hlasů, zatímco partitura (59 A 344) má klíče tenorové. Novější partitura je tedy případem hudebniny do sbírky sice pořízené, ale v praxi nevyužitě.

Poznátky vytěžené ze zpracované části Weissovy sbírky jsou zdrojem cenných informací nejen o jeho činnosti, ale i o hudebním životě v 2. polovině 19. století. Další svědectví o kontaktech s pražským německým, českým, ale i židovským prostředím, stejně jako s pozoruhodnými osobnostmi z celé Evropy, jsou zatím skryty v jeho sbírce tištěných hudebnin. Její výzkum a zhodnocení v širším kulturním a historickém kontextu je úkolem pro budoucnost.

Už dnes známé skutečnosti osvětlují do značné míry charakter Weissovy sbírky: nehledě na její klášterní původ nejde o typickou chrámovou sbírku. Přes zastoupení četných vzácných a žánrově značně různorodých exemplářů nejde ani o pouhou sbírku kuriozit. Z pestrého a přitom koncepčně ujasněného repertoárového složení, dále z toho, jak pečlivě a s jakým rozmyslem byly hudebniny uspořádány a uchovávané, a nakonec i z provozních a pamětních poznámek, které v nich nacházíme, je patrné, jak P. Barnabáš J. Weiss své hudebniny chápal a pojednával: byly mu prostředkem širší společenské a duchovní komunikace v rámci mezinárodní a nadčasové komunity, jejímž členem se cítil být.

Jana Vozková

Poznámky:

- 1) Tento celek byl prvním, který byl L. Vycpálkem v roce 1923 zařazen do tehdy založené sbírky hudebních rukopisů OH.
- 2) *Répertoire International des Sources Musicales*. Publié par la Société Internationale de Musicologie et l'Association Internationale des Bibliothèques Musicales.
- 3) *Československý hudební slovník osob a institucí*, 2 sv., Státní hudební vydavatelství, Praha 1963, 1965.
- 4) SÚA – 31 (Řádový archiv kapucínů) – karton 191.
- 5) Sig. 59 r 26, r 9–15, R 1–2, R 7, R 15, R 30–31, R 35. Za konzultaci této problematiky děkuji kolegovi M. Niubo, který obdobným způsobem a pro účely téhož projektu (Souborný hudební katalog a RISM) zpracovává sbírku hudebnin pražského kostela

- sv. Jakuba. Problematika písářských rukou zatím zůstává otevřená, vyžaduje podrobnější zpracování.
- 6) Ludwig Ritter von Köchel: *Chronologisch-thematisches Verzeichnis sämtlicher Tonwerke von Wolfgang Amadé Mozart* (8e Auflage. Bearbeitet von F. Giegling, A. Weinmann u. G. Sievers), Wiesbaden, Breitkopf & Härtel 1983.
 - 7) Anthony van Hoboken: *Joseph Haydn. Thematisch-bibliographisches Werkverzeichnis*. Band I-III. Mainz, B. Schott's Söhne 1971, 1978.
 - 8) Ochsen-Menuet Hob IX/27, Symfonie A dur Hob I/64, Die Harmonie der Ehe Hob XXVc/2.
 - 9) *Händel Werke Verzeichnis = Händel-Handbuch. Band I. Thematisch-systematisches Verzeichnis, Bühnenwerke (von Bernd Baselt)*, Leipzig, VEB Deutscher Verlag für Musik 1978.
 - 10) Signatura 59 r 16.
 - 11) Georg Kinski: *Das Werk Beethovens. Thematisch-bibliographisches Verzeichnis seiner sämtlichen vollendeten Kompositionen*, München, G. Henle 1955.
 - 12) Margit L. McCorkle Akio Mayeda: *Robert Schumann. Thematisch-bibliographisches Werkverzeichnis*, Mainz 2003.
 - 13) *Mozart's letztes Meisterstück, eine Cantate. Gegeben vor seinem Tode im Kreise vertrauter Freunde*. Wien, Joseph Hraschansky 1972, bez čísla plotny. RISM I/A/6 M4169. Titulní list chybí, ale vevázán je list na místě předsádky, který k tisku patří. Na jeho recto straně je text: „Zum Schluss der?“, na straně verso kompletní text kantáty „Lasst uns mit geschlungenen Händen“ KV 623a. Podle tohoto listu je možno ztotožnit tisk sig. 59 A 343 s nejstarším vydáním kantáty, jehož jeden exemplář se stejným listem na místě předsádky uvádí i KV s. 724.
 - 14) *Das Lob der Freundschaft. Cantate für das Klavier oder Pianoforte von W. A. Mozart*. Leipzig, Breitkopf ... Härtel 1800. [Datace podle KV, s. 725.] RISM I/A/6 M 4171.
 - 15) *Das Lob der Freundschaft. Kantate von W. A. Mozart*. Leipzig, Breitkopf ...Härtel 1800 [Datace podle KV, s. 725.] RISM I/A/6 M 4170.
 - 16) Vlastnoruční přípis B. Weisse na s. 43 pojednáváne hudebniny: „Diese Partitur fand ich in einzeln losen Blättern unter alten Musikalien des greisen würdigen Lehrers zu Schwandorf in Schlesien der mir dieselben freundlich schenckte im May des Jahres 1841.“
 - 17) Josef Lev, český barytonista (*1832–†1898), působil v letech 1864 až 1888 v Prozatímním a později Národním divadle.

